

РЕЛІГІЙНИЙ ЧИННИК У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

THE RELIGIOUS FACTOR IN THE INTERNATIONAL RELATIONS

Палінчак М.М.,

*доктор політичних наук, професор,
декан факультету міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету*

Адамчук Д.О.,

*здобувач факультету міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету*

Комарницький В.,

*здобувач факультету міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету*

Досліджується місце і роль релігійного чинника у міжнародних відносинах та міжнародній політиці. Показується, що нині у світі збільшується кількість релігійних конфліктів та воєн. Наводяться приклади міжнародних конфліктів на релігійному ґрунті, які створюють загрозу світовому співтовариству. Доводиться, що міжрелігійне протистояння існує не саме по собі, а в тісній єдності з політичними та етнонаціональними чинниками.

Ключові слова: релігія, політика, релігійні війни, міжконфесійні конфлікти, цивілізація, глобалізація, міжнародні відносини.

Исследуется место и роль религиозного фактора в международных отношениях и международной политике. Показывается, что сейчас в мире увеличивается количество религиозных конфликтов и войн. Приводятся примеры международных конфликтов на религиозной почве, которые создают угрозу мировому сообществу. Доказывается, что межрелигиозное противостояние существует не само по себе, а в тесном единстве с политическими и этнонациональными факторами.

Ключевые слова: религия, политика, религиозные войны, межконфессиональные конфликты, цивилизация, глобализация, международные отношения.

The place and role of the religious factor in international relations and international politics are researched. The number of religious conflicts and wars increases in the world, and this is shown in the article. Examples of international conflicts on religious grounds, that threatening the world community are presented. Proved that interreligious confrontation does not exist in itself, but in close union with political and ethno-national factors.

Key words: religion, politics, religious wars, interconfessional conflicts, civilization, globalization, international relations.

Постановка проблеми. На початку третього тисячоліття значно посилюється вплив релігії на різні сфери суспільного життя, включаючи й геополітику, міжнародні відносини, безпеку держав тощо. Нині на планеті є багато «гарячих точок», які впливають не лише на безпеку в локальному вимірі, а й на регіональному та міжнародному рівнях. Серед причин конфліктів і війн, що з'явилися у світі останніми десятиліттями, є релігійний чинник, який здатний як спричинити, так і посилювати напругу в міжнародних відносинах. Загрозливого характеру у світі набуває релігійний тероризм. Оскільки в релігійних конфліктах присутні психологічні, ментальні аспекти, а також традиції різних народів, то вони набагато важче піддаються врегулюванню, ніж звичайні.

Стан опрацювання. Проблема впливу релігійного чинника на світовий політичний процес та міжнародні відносини уже виступала об'єктом досліджень зарубіжних та вітчизняних науковців. До її вивчення вдавалися такі іноземні дослідники: С. Хантінгтон, Ф. Фукуяма, З. Бжезінський, Т. Алексеева, К. Боришполець, Д. Фельдман, а також вітчизняні науковці Н. Білицька, В. Єленський, О. Коппель, М. Лешанич, Ю. Павленко, О. Пархомчак, Т. Пода та інші. Незважаючи на наявність значного теоретичного доробку в цій сфері, як зазначає О. Саган, «детальний аналіз структури міждержавних конфліктів дозволяє нам стверджувати, що роль релігійного чинника у їх виникненні і поширенні ще недостатньо оцінена і вивчена» [1]. Існування конфліктів у світі, окремих регіонах та країнах, виникнення нових протистоянь на релігійному ґрунті змушує науковців до постійного осмислення ролі й місця релігійного чинника у міжнародній політиці та міжнародних відносинах.

Метою статті є дослідження ролі релігійного чинника у контексті міжнародних відносин та міжнародної політики.

Виклад основного матеріалу. У ХХІ ст. вплив релігійного чинника на міждержавні, міжнародні, регіональні відносини значно посилюється. Це спричинено розвитком глобалізації та інтеграції міжнародних зв'язків, активним розширенням релігійних мереж у світі, використанням релігії для досягнення політичних цілей. Вітчизняні дослідники О. Коппель та О. Пархомчук під релігійним чинником у міжнародних відносинах розуміють «вплив на них сукупності релігійних цінностей, які знаходяться в тісній та постійній взаємодії з конкретною історичною, політичною, економічною, соціокультурною практикою народів» [2].

Під час з'ясування ролі і місця релігійного чинника у міжнародних відносинах важливими є такі:

- цивілізаційний, у процесі якого виявляється рівень впливу релігії на міжнародні відносини з урахуванням типу цивілізацій, окремих культурно-цивілізаційних блоків, певних етапів розвитку локальних цивілізацій;
- системний, який передбачає визнання релігії складним соціальним явищем, для якого характерним є взаємозв'язок і взаємодія його структурних елементів;
- соціологічний, що дозволяє дослідити специфіку взаємодії суспільства та релігії, вплив релігії на соціальні групи та суспільно-політичні процеси.

Дослідження ролі релігійного чинника у міжнародних відносинах, як зазначає Т. Пода, може здійснюватися у змістовному, просторовому та часовому вимірах [3]. Змістовний вимір полягає у тлумаченні релігійного чинника як системи, що складається з видових підсистем – конкретних релігій, релігійних течій, напрямів, кожна з яких посідає своє місце в ієрархічній структурі. Просторовий підхід дає можливість осмислити вплив різних релігій (світових, регіональних, національних, локальних та ін.) на міжнародні відносини та міжнародну політику. За допомогою часового виміру можна простежити вплив релігії

на світові політичні процеси в історичній динаміці, виявити рівень впливу на міжнародні відносини, державотворчі процеси в розвитку, окремі історичні періоди

Упродовж століть імператори та королі під релігійними гаслами намагалися досягнути своїх імперських амбіцій. У Середньовіччі доказом цього були хрестові походи західноєвропейського лицарства на Близький Схід під гаслом визволення Гробу Господнього та Святої Землі від «невірних», які благословлялися Папою Римським. Хоча насправді під релігійним прикриттям відбувалося завоювання нових територій та загарбання дорогоцінностей.

Значна частина нинішніх конфліктів та воєн, які створюють загрозу не лише в окремих регіонах, а й у світі в цілому, а також впливають на міжнародну безпеку, відбувається на ґрунті загострення відносин між етнонаціональними та релігійними групами. Яскравим прикладом цього є тривале палестинсько-ізраїльське протистояння, учасники якого пов'язують себе з ісламом та іудаїзмом. Після оголошення арабськими країнами війни ізраїльській державі з часу її створення цей конфлікт вийшов за межі інтересів двох сторін і є постійним джерелом відкритих збройних зіткнень та політичної напруги в регіоні.

Гострі політичні та етнонаціональні суперечності в поєднанні із конфесійними чинниками мали також місце в колишній Югославії. Протистояння, ворожнеча, конфлікти, що відбувалися на її теренах між православними сербами, хорватами-католиками та боснійцями-мусульманами, призвели до численних людських жертв і до розпаду держави.

На початку ХХІ ст. значного поширення у світі набув ісламський екстремізм і фундаменталізм. Було створено терористичні угруповання релігійної спрямованості, що створюють загрозу стабільності та безпеці у світі. Найбільшими з них є ісламські терористичні організації Аль-Каїда, Талібан, ІРА, Боко харам, Лашкаре-Тайба, які здійснюють свою діяльність та політику «в ім'я Аллаха» за допомогою джихаду [4]. Серед найбільш непередбачуваних гравців на арені міжнародних відносин останнім часом стала терористична організація ІДІЛ, якій шляхом злиття радикальних ісламських угруповань на чолі з місцевим підрозділом Аль-Каїди у 2006 р. вдалося створити свою Ісламську державу. Уважаючи релігійну належність важливішою за національну, її послідовники домагаються створення світової мусульманської імперії – Всесвітнього Халіфату. Прикриваючись релігією, вони займаються «чорним» бізнесом, заробляють мільйонні статки на нелегальній торгівлі зброєю, контрабанді нафти, пограбуванні банків, викраденні людей з метою подальшого викупу. Крім того, представники ІДІЛ здійснюють терористичну діяльність у всьому світі. Саме ця організація взяла на себе відповідальність за низку терористичних актів у 2015–2016 рр. Незважаючи на те, що міжнародна спільнота докладає зусиль до нейтралізації та повної ліквідації цього найнебезпечнішого терористичного угруповання, воно продовжує існувати і загрожувати світу.

Як засвідчує світова практика, релігійний конфлікт може мати місце не лише між різними релігіями, а й між різними течіями однієї релігії. У деяких країнах, де поширений іслам, жорсткі протистояння відбуваються між представниками його течій – сунітів і шіїтів. Це чітко простежується на прикладі ситуації в Сирії, де релігійне протистояння, яке розпочалося у 2011 р., згодом переросло у громадянську війну. Вимогою протестувальників було зняття з поста Президента Сирії Башара Асада, родина якого належала до відгалуження шіїтського ісламу, прихильниками якого є близько 12% населення країни. Тримання ним під жорстким контролем силових структур Сирії викликало обурення серед мусульман-сунітів – релігійної течії ісламу, до якої належить близько три чверті населення Сирії [5]. Мусульман-сунітів підтримали представники курдської меншини. Через втручання іноземних країн це політично-релігійне протистояння вийшло

за межі держави і перетворилося на конфлікт міжнародних інтересів. Воно стало частиною прихованої війни між державами, які стоять на боці опозиційних сунітів, та країнами, які підтримують шіїтів. Однією з головних проблем міжнародного співтовариства є врегулювання цього конфлікту, оскільки він породив тисячі біженців, які заповнили європейський континент. Міграція населення із ісламських країн до Європи містить у собі загрозу виникнення конфліктів на релігійному ґрунті.

Прикладом ворожнечі між представниками різних течій однієї і тієї ж релігії може бути й північно-ірландський конфлікт між католиками та протестантами, який тривав із 1960-х рр. ХХ ст. до 1998 р. і забрав життя тисяч людей. І хоча насправді причини цього конфлікту були політичними, він мав яскраво виражене релігійне забарвлення, оскільки ірландці, які виступали за об'єднання своєї країни, були католиками, тоді як ті, що прагнули залишитися у складі Великобританії, сповідували протестантизм.

Незважаючи на те, що найбільшими і найвпливовішими суб'єктами глобальної політики вважаються такі: США, країни ЄС, Китай та інші, відчутний вплив на міжнародні відносини та глобальну політику здійснює Ватикан. Він підтримує дипломатичні зв'язки з понад 180 країнами світу, має свої дипломатичні представництва або спостерігачів при міжнародних організаціях, серед яких ООН, ФАО, МОП, ЮНЕСКО та інші. Дипломатична школа Ватикану є однією з найстаріших у світі. Святий Престол в особі Папи Римського виступає активним суб'єктом міжнародних відносин. Його представники беруть участь у міжнародних конференціях, нарадах, вирішенні питань, які в останнє десятиліття продовжували загострюватися [6].

Важко переоцінити роль Ватикану – одного з моральних регуляторів міжнародних відносин, що підтверджується його участю в досягненні порозуміння між мусульманами Палестини та іудеями Ізраїлю, пропагуванні відмови від війни під час вирішення спірних питань, закликами до припинення військових дій на Донбасі тощо.

Дипломатія Ватикану намагається досягати поставлених цілей переважно шляхом моральної та правової дії; одночасне служіння етичним цілям, політичним та духовним цінностям робить папську дипломатію унікальним явищем в міжнародних відносинах.

Вплив дипломатії Святого Престолу на міжнародне, політичне, економічне, культурне життя багатьох країн світу, включаючи Україну, зумовлюється наявністю історичного досвіду, розгалуженою й чітко побудованою централізованою організаційно-ієрархічною дипломатичною структурою та мережі релігійних організацій католицької церкви [7, с. 164].

Останнім часом релігійний чинник відіграє важливу роль у міждержавних відносинах України і Росії. Релігійна проблематика активно використовується у гібридній війні, яку веде Росія проти України. Політичне протистояння призвело до значного загострення міжцерковних відносин. Незважаючи на здобуття у 1991 р. незалежності та створення української держави, Російська православна церква і досі вважає Україну своєю канонічною територією.

Із метою повного позбавлення церковної залежності від Російської православної церкви, Московського патріархату православні ієрархи, священники, віруючі в Україні за підтримки влади домагаються від Вселенського патріарха надання українському православію автокефалії. Здобуття українською церквою повної незалежності від Московського патріархату розцінюється державним керівництвом сучасної України, широкими колами громадськості (як важливий крок на шляху утвердження та зміцнення української державності, забезпечення її національної безпеки). Російська православна церква, спираючись на підтримку російської влади, всіляко намагається перешкодити цьому процесу й утримати українське православ'я у сфері свого впливу.

Як бачимо, в часи дієвої присутності релігії в усіх сферах суспільного життя держав і народів міжнародні відносини теж зазнають відчутного релігійного впливу. Чим глибшою є релігійна віра, вищий рівень релігійності, сильніші релігійні організації, тим більшими є можливості впливу на міжнародну політику. І хоча формальним приводом для міжрелігійних конфліктів було різне трактування релігійної догматики, проте вони нерідко охоплювали сферу міжнародних відносин, призводили до протистояння та ворожнечі держав і народів. Як засвідчує історичний досвід, релігійні війни були найбільш тривалими і кровопролитними. Незважаючи на смерті тисяч людей, значні матеріальні збитки, вони вважалися «священним» дійством.

Вплив релігійного чинника на міжнародні відносини не є однозначним і сталим. Залежно від особливостей міжнародної політики, конфесійної специфіки він може посилюватися або послаблюватися, але ніколи не зникає. Відомий американський політолог і соціолог С. Хантінгтон, який запропонував цивілізаційний підхід до аналізу процесу розвитку людського суспільства, зазначав, що

конфлікти у світі та у сфері міжнародних відносин в подальшому будуть спричинятися не лише економічними чи територіальними суперечками, а й культурними та релігійними чинниками, тобто стануть міжцивілізаційними [8]. Тобто державам і народам у майбутньому навряд чи вдасться позбутися впливу релігійного чинника на міжнародні відносини і міжнародну політику. Тому особлива місія міжнародного співтовариства на сучасному етапі його розвитку полягає у широкому розгортанні міжконфесійного діалогу у світовому масштабі, який сприятиме мінімізації деструктивного впливу релігійного чинника на міжнародні відносини та врегулюванню міжнародних конфліктів.

Висновки. Оскільки вплив релігійного чинника на сферу міжнародних відносин продовжує посилюватися, а релігія активно використовується різними державами, політичними режимами для досягнення не лише внутрішньополітичних, а й геополітичних цілей, то ця проблема і в подальшому зберігатиме свою актуальність та викликатиме інтерес у представників різних наукових дисциплін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Саган О. Релігія як чинник міждержавних відносин // Релігія в Україні. 3.03.2011. URL: <https://www.religion.in.ua/main/analitica/8633-religiya-yak-chinnik-mizhderzhavnix-vidnosin.html>
2. Коппель О, Пархомчук О. Трансформація ролі релігійного фактору в сучасних міжнародних відносинах. Міжнародні відносини. Серія: Політичні науки. №15 (2017). URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3133/2814
3. Пода Т. Вплив релігійного фактора на міжнародні відносини у XXI ст. URL: <http://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/15826/1/Пода%20Т.А.%20Вплив%20релігійного%20фактора%20на%20міжнародні%20відносини%20у%20XXI%20ст..pdf>
4. 7 найбагатших терористичних угруповань в світі. URL: <http://news.finance.ua/ua/news/-/32859777-najbagatshyh-terorystychnyh-ugrupovan-v-sviti>
5. International Religious Freedom Report 2006. US State Department. URL: <https://www.state.gov/j/drl/rls/irf/2006/71432.htm>
6. Дипломатія Святого Престолу: міжнародно-релігійні основи. URL: <http://iac.org.ua/diplomatiya-svyatogo-prestolu-mizhnarodno-religijni-osnovi/>
7. Гев'юк А. Дипломатична діяльність Святого Престолу в сучасних міжнародних відносинах. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія, Соціологія, Філософія. 2010. Випуск 14. С. 161–165.
8. Хантінгтон С. Столкновение цивилизаций. URL: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/3893/3894>